

Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Nam. Jana Palacha 1/2, Praha

Oponentský posudek na doktorskou disertační práci PhDr. Mihada Mujanoviće
Muslimové, a ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí v letech 1878-1918, Praha 2021, 260 s., rkp.

Doktorská disertace Mihada Mujanoviće *Muslimové, a ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí v letech 1878-1918* má rozsah 260 stran příslušného počítačového editoru. Zahrnuje autorovo čestné prohlášení o původnosti disertace, abstrakt a klíčová slova (v češtině a angličtině), obsah, úvod, 11 kapitol, závěr, anglické resumé, několik příloh a malý slovník bosenských termínů a seznam pramenů a literatury, o kterou se práce opírá. V 642 odkazech autor prezentoval rozsáhlý vhled do historiografického diskursu a rozbor vydaných pramenů (soudobých periodik, cestopisů, deníků, folkloristických prací aj.), které při psaní disertace používal. Posuzovaná disertace je doplněnou a rozšířenou verzí Mujanovićovy stejně nazvané knihy vydané v roce 2018.

V úvodní části disertace autor objasnil svůj přístup ke zvolenému tématu a vysvětlil některé pravopisné zvláštnosti a specifické termíny. Součástí úvodu je dále přehled dosavadního bádání o vývoji muslimské společnosti v Bosně a Hercegovině během rakousko-uherské éry (1878-1918). V úvodní části disertace autor dále načrtl základní charakteristické rysy situace v Bosně a Hercegovině v době osmanské nadvlády, objasnil vznik muslimské otázky. Ve zvláštní kapitole vysvětlil dilema bosenských muslimů, kteří si nebyli jisti, zda mají po rakousko-uherské okupaci zůstat ve vlasti, anebo emigrovat do osmanské říše. V základních rysech také načrtl, jak na Bosnu a muslimskou část její populace nahlíželi další aktéři událostí: Srbové, Chorvaté a ústřední instituce podunajské monarchie. V další části disertace se doktorand zabýval vytvářením specifické muslimské identity a vývojem muslimského hnutí od psaní petic k vytváření politických stran v boji za náboženskou, kulturní a školskou autonomii, právo na uznání specifické identity a možnost organizované politické činnosti. Na základě relevantních pramenů analyzoval sociální strukturu a společenský život v Bosně a Hercegovině, zabýval se vznikem vzdělávacích institucí a jejich působením mezi muslimským obyvatelstvem. Závěrečnou kapitolu disertace Mujanović věnoval formování a aktivitám bosenskohercegovinské inteligence. V závěru krátce shrnul klíčové výsledky výzkumu; v přílohách prezentoval některé zajímavé statistické údaje.

Mujanovićova disertace představuje významný příspěvek k poznání společensko-politických poměrů a mezietnických vztahů v Bosně a Hercegovině v etapě, kdy tuto někdejší osmanskou provincii spravovalo Rakousko-Uhersko, nejdříve jako okupovanou provincii, ve které bylo nutné stabilizovat společenské a politické poměry, následně – po anexi roku 1908 –

jako nedílnou součást habsburské říše. Autor se opřel o znalost rozsáhlého korpusu *domácí* bosenskohercegovinské, chorvatské a srbské a *zahraniční* (především české) sekundární literatury. Dále analyzoval početné texty a dokumenty z druhé poloviny 19. a počátku 20. století, které se týkají nejen muslimského obyvatelstva Bosny a Hercegoviny, ale též pravoslavného-srbského a katolického-chorvatského společenství. Zabýval se jejich vzájemnými vztahy i poměrem těchto entit k rakousko-uherským úřadům v období okupace a v letech po anexi. Mujanović napsal práci, kterou budou využívat všichni badatelé, kteří se budou zabývat bosenskohercegovinskou historií v rakousko-uherské éře. V disertaci uplatnil kritické a analytické myšlení, prezentoval schopnost vhledu do reálií doby, kterou se zabývá. Dokázal se kriticky vymezit vůči starší historiografické produkci, ukázat na její omyly a chyby, ale současně na její pozitiva.

Disertace Mihada Mujanoviće *Muslimové, a ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí v letech 1878-1918* plně vyhovuje požadavkům kladeným na originální vědecký opus v rámci společenských věd, respektive historie. Vznikla jako výsledek analýzy pramenů a objemné sekundární literatury. Autor prokázal, že umí kriticky zacházet s prameny i vědeckou historickou produkcí. Způsobem a charakterem výzkumu, zvolenou metodologií a také tematickým záběrem je posuzovaná disertace zcela srovnatelná s textem, který je v Chorvatsku podkladem pro získání doktorátu věd, nejvyšší vědecké hodnosti v tomto státě.

Mujanović svůj výklad opřel především o výsledky obsáhlých rešerší a analýz dobových periodik, dále (v menší míře) o nevydané dokumenty: deníky, cestopisy, folkloristická a jiná vědecká pojednání, vzniklá v době, kterou se Mujanovićova disertace zabývá. Zdrojem informací jsou mu pochopitelně poznatky získané z kritické analýzy sekundární literatury, která se věnuje problematice vývoje společenských, politických a kulturních poměrů v Bosně a Hercegovině v letech 1878-1918. Autor píše jasným a srozumitelným stylem, v disertaci se neseťkáme s nadbytečným opakováním již řečeného, ani s nejasně či nepřesně formulovanými závěry či hodnoceními.

Disertace má jasnou strukturu: Autor v úvodní části nastínil základní kontury situace v Bosně v osmanské éře a okolnosti vzniku muslimské otázky, tedy především dilemata, před která bylo muslimské obyvatelstvo postaveno nejdříve poté, co se jejich rodná země dostala do správy křesťanského panovníka, a podruhé po anexi provincie Rakousko-Uherskem. Autor vysvětlil, jak modernizační procesy v Bosně a Hercegovině ovlivňovaly národnostní otázku. Ukázal, jak se muslimské společenství mění z čistě náboženské entity také v politický a nacionální subjekt. Mujanović dále vyzdvihl, že se rakousko-uherské vládnoucí kruhy ve Vídni ještě před vstupem jejich vojsk do Bosny zabývaly možností následné spolupráce s muslimy s cílem vytvořit relativní rovnováhu mezi formujícími se moderními národy – pravoslavnými Srby a katolickými Chorvaty. V tomto kontextu skutečně spolupráci s muslimskou elitou navázaly, a to především s představiteli begovské vrstvy a vysokými náboženskými hodnostáři. Při organizaci státní správy v Bosně a Hercegovině se rakousko-uherská administrativa snažila dosáhnout dvou hlavních, vzájemně propojených cílů: na jedné straně zachovat dosavadní normy a agrární poměry a zároveň je postupně přizpůsobit stavu existujícímu v podunajské monarchii. V tomto kontextu velkou pozornost věnovala vlastnickým poměrům na venkově, nespěchala se zásadními či dokonce revolučními změnami, při konsolidaci agrárních poměrů dávala přednost postupným evolučním změnám. Tímto způsobem chtěla postupně oslabit vyhocené tenze mezi velkostatkáři, muslimskými begy a rolníky, kteří byli z velké většiny křesťané. V mnoha významných ohledech nové mocenské struktury uspěly: prosadily početné

reformy, zejména v justici, správě a školství, čímž zásadním způsobem přispěly k stabilizaci společenských a politických poměrů v Bosně a Hercegovině. Úspěchy zaznamenaly také v hospodářské sféře. Autor řadu těchto úspěchů prezentuje. Všechny problémy a konflikty ovšem ani zdaleka nezmizely. Některé z nich se vyhocovaly i v důsledku zahraničních vlivů, přicházejících zejména s osmanské říše a ze Srbska. Úsilí společného ministra financí Benjamina Kállaye o vytvoření společného bosenského společenství nepřineslo očekávané výsledky. Akceptovali ho pouze příslušníci liberální části begovské vrstvy.

V rozsáhlé kapitole „Bosna a její muslimové očima druhých“ autor podrobně objasňuje, jak na muslimské obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny, jeho jazyk, kulturu, dějiny a tradice nahlíželi jiní, zejména jeho bezprostřední sousedé – Srbové a Chorvaté, kteří v této době sami procházeli nacionálně-integračními procesy. Zároveň analyzoval, jak k těmto složitým procesům po roce 1878 přistupovali početní rakousko-uherské úředníci. Registroval přitom tři, respektive čtyři projekty budoucího uspořádání Bosny a Hercegoviny: 1. pansrbský („zastupující tezi o trojdomosti srbského národa a nevyhnutelnosti všesrbské státní integrace“, s. 107), 2. chorvatský („operující s katolickou nebo nadkonfesní variantou a sloučením všech chorvatských zemí“), 3. multikonfesní zemskou identitu (prosazovanou zemskou vládou, respektive rakousko-uherskou správou), 4. integrální jihoslovanská/jugoslávská vzájemnost (objevila se na počátku 20. století mezi radikální omladinou revoltující proti vídeňským mocenským kruhům). Autor objasňuje, že „ani jeden z těchto modelů nakonec do světové války nezískal většinovou podporu místního obyvatelstva“ a muslimové se začali „hlouběji zajímat o vlastní pospolitost, studovat svou minulost i přítomnost“ a na základě toho přemýšlet i o své budoucnosti (s. 108).

V kapitole „Hledání identity“ autor ukázal, že největší překážkou úsilí o homogenizaci muslimské populace v Bosně a Hercegovině představovalo především její sociální rozvrstvení – bylo obtížně představitelné, že by bohatí velkostatkáři a rentiéři byli ochotni se na společné platformě identifikovat s drobnými rolníky či dokonce s vesnickými chudými bezzemky. Na druhé straně okupační moc, zejména Kállayův režim, podporoval zemské vlastenectví begovátu (s. 110-111). V této době se významným problémem stala otázka označení této části obyvatelstva Bosny a Hercegoviny. Mujanović vysvětluje, že po odmítnutí termínu „Bosňáci“ právě díky světské inteligenci příslušející k islámské části obyvatel bylo nakonec konsensuálně přijato neutrální označení „muslim“. Vlastní jazyk tato část populace Bosny a Hercegoviny označovala jako „bosenský“, nebo „nás“, a jen velmi zřídka jako „bosňácký“. V této kapitole disertace autor objasnil úlohu folklóru a historické paměti na formování muslimské identity.

Autor ve výkladu nepominul ani politické vlivy působící na vznik muslimského společenství v Bosně a Hercegovině. Vyzdvihl především význam snah o dosažení vakufsko-mearifské autonomie. Muslimové v této otázce spolupracovali se Srby, kteří také bojovali za vlastní církevně-školskou autonomii. Autor pak vysvětluje, že od přelomu 19. a 20. století se začala emancipovat muslimská světská inteligence. Mladí vzdělaní muslimové, z nichž mnozí se ztotožnili s chorvatskou nacionální koncepcí, akceptovali rakousko-uherskou správu jako most vedoucí k modernímu, civilizovanému Západu. K definitivnímu úspěchu byly snahy o muslimskou samosprávu dovedeny po anexi, vrcholem politického zápasu se stalo svolání zemského sněmu v roce 1910. Aktivním volebním právem přitom disponovala větší část obyvatel Bosny a Hercegovině, než tomu ve stejné době bylo v Bánském Chorvatsku. Autor v této kapitole popsal a analyzoval politické poměry a vztahy v předvečer první světové války.

Na základě podrobného rozboru statistických dat se Mujanović zabýval společenskou strukturou obyvatelstva Bosny a Hercegoviny. (Výsledky analýz v této části disertace prezentoval v několika přehledných tabulkách.) Zabýval se také společenským životem jednotlivých etnicko-konfesionálních společenství v Bosně a Hercegovině, zejména muslimského obyvatelstva. Ve zvláštní kapitole se autor věnoval vzdělávacím institucím, akcentoval význam školství pro modernizaci Bosny a Hercegoviny. Závěrečnou kapitolu pak věnoval formování moderní inteligence v Bosně a Hercegovině a její úloze při vytváření muslimské identity

Za určitý nedostatek Mujanovićovy disertace, který ovšem zásadnějším způsobem nesnižuje kvality textu, považuji absenci teoretického rámce. Autor se například nepokusil konfrontovat výsledky svého výzkumu s teoretickým modelem Miroslava Hrocha o třech fázích formování moderních národů. Tento koncept byl před několika desetiletími široce aplikován při vysvětlování chorvatské národně-integrační ideologie a vzniku moderního chorvatského národa. Podle mého názoru měl autor tuto okolnost vzít v úvahu i proto, že záběr chorvatské národně-integrační ideologie zahrnoval i chorvatské obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny, kde v kontextu s formováním chorvatského moderního národního vědomí v dalších regionech došlo k jeho akceptaci nejpozději. Bylo by jistě zajímavé, k jakým výsledkům bychom dospěli při aplikaci Hrochova modelu na formování muslimského (v současnosti bosňáckého) národa – tedy, kdy muslimský národ prošel tou kterou fází. Zdá se, že v období, kterým se Mujanovićova disertace zabývá, je to fáze A (jednotlivci pocházející ze stejného společenství si začínají uvědomovat svoji specifickou národní identitu) a částečně počáteční období fáze B (ideje o novém národě se začínají šířit prostřednictvím tisku, kulturních a vzdělávacích institucí atd.) Tyto otázky se mohou stát předmětem diskuse při obhajobě Mujanovićovy disertace.

Výzkum provedený Mihadem Mujanovićem obsáhl objemnou množinu periodik, deníků, cestopisů, dobové folkloristické, lingvistické a historické literatury, stejně tak jako významnou část relevantní historické produkce, jejíž autoři pocházejí z Bosny a Hercegoviny a s ní sousedících zemí. Pracoval však i s monografiemi a studii zabývajícími se vývojem Bosny a Hercegoviny na přelomu 19. a 20. století, které vznikly v prostředí českém, rakouském či maďarském. S prameny i sekundární literaturou pracoval metodologicky korektně, komparoval odlišné úhly pohledu a názory na problematiku, kterou se zabýval. Mujanovićova disertace tak v žádném případě není pouhou kompilací, ale výsledkem soustavné a koncepční analýzy pramenů a historiografických děl týkajících se tématu jeho výzkumu. Na tomto základě autor rozšířil dosavadní poznatky o společenských, hospodářských, politických a demografických poměrech v Bosně a Hercegovině v období rakousko-uherské správy, a zejména o vývoji kultury a školství. Jeho analýza je pevně opřena o kritickou analýzu pramenů a sekundární literatury a zároveň vlastní interpretaci problémů, jimiž se zabývá.

V oponované disertaci Mujanović na vědeckém základě, opíraje se o obsáhlý výzkum pramenů a sekundární literatury analyzoval společenské, ekonomické a kulturní poměry v Bosně a Hercegovině v období rakousko-uherské správy a také v letech, které jí těsně předcházely. Prezentoval také demografickou strukturu obyvatelstva a vzájemné vztahy náboženských společenství, které se právě v tomto období začaly formovat také na nacionálním základě. Zvláštní pozornost věnoval vzniku muslimské identity, zdůraznil přitom úlohu kultury a stoupající vzdělanosti, o kterou se zasloužily okupační úřady.

Doporučuji, aby disertace Mihada Mujanoviće *Muslimové, a ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí v letech 1878-1918* byla přijata k obhajobě. Hodnotím ji jako výbornou.

V Záhřebu, 14. dubna 2021

prof. dr. sc. Damir Agičić

